

ИСТРАЖИВАЊА И ИЗВОРИ

Др Душан Ј. МАРТИНОВИЋ*

ПРОФЕСОР ЛАЗО Ђ. ПОПОВИЋ О ПЉЕВАЉСКОЈ ГИМНАЗИЈИ

- Неколико његових необјављених писама -

Лазо Ђ. Поповић, истакнути просвјетник, писац историје филозофије и других средњошколских уџбеника, путописац и аутор низа чланака, расправа и прилога из филозофије и теологије, потиче из доњокрајске породице Поповић, која је дала неколико значајних личности културно-просвјетној и црквеној историји Црне Горе. Његов дјед по оцу - поп Лазо Поповић, Његошев савременик, слови као најстарији мемоарист у Црној Гори,¹ отац Ђуро Поповић био је истакнути просвјетни радник: учитељ, главни школски надзорник црногорски, законодавац у области просвјете и школства,² а стриц - преподобни старац Симеон из Дајбаба, код Подгорице.³

О Лазу Поповићу смо својевремено дали једну ширу био-библиографску скицу за његов портрет,⁴ коју овом приликом, на бази нових података, допуњавамо и неке податке исправљамо. Није рођен у Доњем Крају, надомак Цетиња, већ у Грахову 18. фебруара 1873. године, јер му је тамо тада отац учитељевао. Основну школу је завршио у Никшићу (1881-1885), а Нижу гимназију на Цетињу (1885-1889). По завршетку Богословско-учитељске школе на Цетињу, 1892. године одлази у Кијев, да студира Духовну академију (1892-1896). Као апсолвент написао је и доцније објавио на руском језику историјску монографију "Черногорскій владыка Петръ I" (Кијевъ, 1897), за коју је добио награду савјета кијевске Духовне академије 1898. године.

* Аутор је научни савјетник, Централна народна библиотека Ђурђе Црнојевић, Цетиње

¹ Уп.: Др Јован Вукмановић, *Из Дневника јојџа Лаза Појовића*, Гласник Етнографског музеја на Цетињу, IV, Цетиње 1964, 285-290.

² Уп.: Др Душан Ј. Мартиновић, *Ђуро Појовић (1845-1902)*. У: *Портрети*, Цетиње 1983, 103-116.

³ Василије Ј. Ивошевић, *Преподобни старац Симеон из Дајбаба*, Цетиње 1991, 148.

⁴ Др Душан Ј. Мартиновић, *Био-библиографија Лаза Ђ. Поповића (1872-1928)*, Библиографски вјесник, VIII/1979, бр. 2, 133-143; исти, *Лазо Ђ. Поповић (1872-1928)*. У: *Портрети*, Цетиње 1983, 159-166.

По повратку у домовину, школске 1896/97. године започео је свој корисни наставнички позив у Нижој књажевској гимназији и Богословско-учитељској школи на Цетињу. Радан и амбициозан, стигао је не само да се усавршава у својој професији већ и да, као солидан средњошколски наставник, да допринос уџбеничкој литератури. Аутор је првог уџбеника филозофије у Црној Гори (*Историја филозофије. Сџари и средњи вијек*. Књига I. Цетиње, 1902, стр. 178) и једног уџбеника "За своје ученике Богословско-учитељске школе" (*Омилийика или ујууи-сџиво у црквеном бесједнишџиву*. Цетиње, 1899, стр. 127). Иако су оба ова уџбеника написана више ради задовољења насушне потребе ученика у једном времену оскудности уџбеничке литературе, неголи с ауторским претензијама, попуњавала су осјетну празнину и дуго су употребљавана у црногорским средњим школама.

Лазо Поповић се оглашавао у просвјетно-педагошкој периодици - часопису "Просвјета" (од 1894. до 1899. године) низом расправа, чланака и прилога (*Важности филозофије Плајџонове, Разликовање сушџине ѓредмеџа од ѓојаве* - о проблему реалности са логичко-гносеолошког становишта, *Теорија о ѓосџанку нарасџвеносџи и одредба њене сушџине, Увод у омилийику* итд.), у "Гласу Црногорца" (*Херберџ Сџенсер*), затим, у неким споменицима и зборницима (*Цетиње и Црна Гора*, Београд 1927), у којима је писао о генетском развоју Цетиња и појединим личностима заслужним за црногорску културну историју (на примјер, о Јовану Сундечићу).

Огледао се и у путопису. Под псеудонимом Ускок године 1885. објавио је путопис "Путовање на Врањину 1892. год." у "Гласу Црногорца" (XXIV/1895, бр. 30, стр. [2-3]; бр. 31, стр. [2-3]; бр. 33, стр. [1-3]; бр. 34, стр. [2-3]; бр. 35, стр. [2-3]. Године 1900. објавио је путопис "Неколико дана по српским земљама" прво у никшићком листу "Оногошт", а затим и као посебно издање (Никшић, 1900, стр. 162).

Професор Лазо Поповић је обављао и низ руководећих дужности у просвјети и култури. Првих година нашег вијека обављао је извјесно вријеме дужност управника Државне штампарије на Цетињу (1. VII 1903 - 19. IX 1904). 1. септембра 1905. постављен је указом за надзорника Западне школске области и ову дужност је обављао до 1. септембра 1907. године. Тада је постављен за професора Државне Велике гимназије на Цетињу. У периоду 1908-1913. године био је проректор Богословско-учитељске школе на Цетињу.

Када су Пљевља у Првом балканском рату 28. октобра 1912. године ослобођена од стране Црногорске и Српске војске, граница је постављена на Њехотини, тако да је варош припала Србији. Међутим, разграничењем између Црне Горе и Србије, 8. новембра исте године читаво подручје данашње пљеваљске општине ушло је у састав црногорске државе. Црногорска власт је од самог почетка настојала да обезбиди све неопходне претпоставке за настављање рада ранијих школских установа и за оснивање нових културних институција.

За директора Државне ниже гимназије у тек ослобођеним Пљевљама постављен је указом од 8. новембра 1913. године цетињски профе-

сор Лазо Поповић, и он ће од школске 1913/14. године до краја 1915. године обављати ту функцију. Поповић се непосредно после завршетка Првог свјетског рата, и уједињења, обрео на челу Цетињске гимназије. Директор овог познатог црногорског средњошколског завода био је од 12. фебруара 1919. до 1926. године. Сем ових, Поповић је обављао и низ других значајних функција: био је редован члан Главног просвјетног савјета од 19. септембра 1905; дугогодишњи члан Одбора народних школа на Цетињу, вишегодишњи члан Комисије за полагање учитељских испита (испитивач вјеронауке, педагогике, логике и психологије); од 7. јула 1913. потпредсједник Главног просвјетног савјета; члан Комисије за попуњавање упражњених учитељских мјеста за школску 1913/14. годину.

Знао је руски језик, а служио се француским и италијанским, поред класичних - латинског и грчког.

За свој ревносни рад и запажене резултате у просвјетно-педагошкој струци, добио је више одликовања: 26. новембра 1898. Данилов крст V степена, 23. априла 1905. Данилов крст IV степена и 27. јануара 1923. године - Орден св. Саве IV степена.

О директоравању професора Лаза Поповића постоји више извјештаја у којима он говори о приликама и неприликама у Пљевљима 1913. године. Неки извјештаји су објављени у споменици - *Педесет̄ година Пљеваљске гимназије 1901-1951* (Пљевља, 1956, стр. 58-63) и у "Побједи" (13. маја 1979, стр. 8). Извјештај Лаза Поповића у "Побједи", у рубрици "Из старих списа и архива" "прибиљежио" је Малиша Шубарић, премда се ради о "Извјештају" Л. Поповића који је припремио Ристо Ј. Драгићевић.

Недавно је Рукописно одјељење Централне народне библиотеке Црне Горе "Ђурђе Црнојевић" на Цетињу приновљено дијелом оставине Лаза Ђ. Поповића, у којој се налази и неколико занимљивих писама о Пљеваљској гимназији, која је упућивао надлежним ресорним органима, а која бацају интересантну свјетлост на стање у овој школи.

Објављивање писама Лаза Поповића коинцидира са седамдесетогодишњицом његове смрти (умро је 1. јуна 1928), а и у сусрет је стогодишњици постојања ове значајне просвјетне институције (1901-2001), па цијенимо да ће допринијети расвјетљавању личности директора Л. Поповића и стања Пљеваљске гимназије у другој деценији XX стољећа.

Поповићева писма дајемо хронолошким редом онако како су настајала, уз кратке регесте.

1.

Прва сједница Наставничког вијећа Државне ниже гимназије у Пљевљима одржана је почетком децембра 1913. године и са ње је упућен телеграм краљу Николи I Петровићу Његошу, који гласи:

"Његовом Величанству Краљу-Господару

Цетиње

Молимо Ваше Величанство, да изволите примити од првог про-

фесорског колегијума Гимназије у новоослобођеним Пљевљима најпонижније и вјерноподаничко честитање поводом имендана Вашег Величанства.

Нека свемогући Бог сачува Ваше Величанство и у будуће као Господара прошириоца јуначке и достојне дивљења Црне Горе.

6/XII 1913.

У име колегијума,

Директор

Л. Поповић, с. р."

Након пријема депеше на цетињском Двору, услиједио је одговор (истог дана) маршала Двора Душана Греговића, у којему се каже:

"Њ. Вел. Краљ од срца захваљује Вама и колегијуму на родољубивој честитци".

2.

Крајем децембра 1913. године директор Појовић шаље прејис записника II редовне сједнице наставничког вијећа, или, како је онда уобичајено употребљаван термин, "професорског збора" свом ресорном министарству на Цетињу и пројави акти из којег се види са каквим се теškoћама суочио приликом уписа ученика будући да је бивши директор Српске гимназије у Пљевљима Марић безобзирним и несхватљивим постојком однио школску документацију, штавише свједочанства и кришенице ученичке и друга ученичка докумената; све пројоколе са ђачким оцјенама, уписнице и др.; рељефно су представљени и остали проблеми, као на примјер: ишћање школарине сиромашних ученика, стање гимназијске библиотеке, поштански саобраћај итд. Писмо у цјелини гласи:

"Број 48

Пљевља, 29/XII 1913.

Кр. министарству просвјете и црквених послова

Цетиње

Овим част ми је спровести Министарству записник II редовне сједнице професорског збора, одржане 18/XII о. г.

Пошто од Министарства не добисмо никаквих инструкција односно начина уписивања ученика, то сам их уписао, као што се у Записнику каже, по личном исказу њиховом, у нади да је Министарство већ предузело потребни корак, да се овој Гимназији поврате однешени школски протоколи, као и други ученички документи. Бивши директор Марић уопште створио је у овој гимназији велики неред својим безобзирним и самовољним радом. Тако, он је, штавише, однио свједочанства и кришенице и оних ученика I разреда, који су тек уписани били 1912/13. шк. године, као и неке таксе за полагање поправних испита, мада испите никако и нијесу ни полагали, што свједоче неке његове признанице у рукама оних родитеља, чија су дјеца требала ове испите полагати.

Кажу да је овај директор при поласку рекао, да се овдје гимназија

за њих на свагда затвара, те да стога и узима све што се односи на њихов досадашњи рад. Међутим, он је добро знао да ће Гимназија овдје и даље постојати, те је, најзад, кавалерство захтијевало, да остави документа о ученичким оцјенама - свједочанства и крштенице, па макар да је Гимназија пријешла у турске, а не у братске руке. За ове документе извијестио сам Министарство телеграфски 28/XI о. г. с молбом, да оно поради, да се документи поврате Гимназији, или у оригиналу или у пријепису. Ако је потребно, могу послати списак онијех ученика, чији су нам документи потребни.

Гимназија располаже и ученичким фондом од преко 600 перпера, које још нијесам примио, докле не посвршавам сад главније послове. Потребно ми је имати правила за руковање овим фондом. Ако нема каквих општих гимназијских правила за све овакве фондове, молим да ми Министарство пошаље правила фонда Цетињске гимназије, те да се по њима и ми овдје управљамо.

Наш фонд био је већи, али је, како кажу чланови овдашњег Црквено-Школског одбора - бивши директор одноио из њега неку суму новаца, који су уложиле биле оне општине које су по разграничењу припале Србији. То је он сам подијелио, како је знао и умио, без да је икога призивао.

Има 20-30 уписаних ученика који нијесу у стању платити ни школарину, а камоли још и потребне књиге. За ове је 7 перпера новац - исхрана за цио мјесец дана. Србијанска управа од оваквих не само што није узимала школарину, него им је још и књиге бесплатно давала. Поговара се у вароши, да ће због саме школарине напустити школу око 30 уписаних ученика. Да не би ово рђаво утицало сад у почетку црногорске управе, мишљења сам, да се оваквим школарина опрости за ову годину. Пошто је при упису нијесу имали, нагласио сам им, да је донесу касније, како бих имао времена да се о овоме споразумијем са Министарством.

*

Данас сам ишао у манастир Св. Тројице на састанак са члановима Црквено-Школског одбора, да се договоримо односно неких поправака на згради интерната. Записнички смо утврдили што треба оправити и колико ће се посебно на сваки предмет расходovati. Овај расход од 890 перпера учиниће исти одбор из својих средстава. Неке поправке учиниће се у течају идућег мјесеца, а неке доцније, јер није вријеме за њих. Тако, значи, са оном сумом од 890 перпера подмириће се све потребе за отварање интерната. Стараћу се, да интернат буде отворен 1. фебруара идуће године, о чему бих преко Министарства послао један поопширнији оглас за "Глас Црногорца". На данашњој сједници ријешено је са члановима одбора, да се сиромашним ученицима бесплатно раздаду они уџбеници, које је бивша управа Гимназије добавила била за новац Црквено-Школске општине. Али ће ови уџбеници слабо вријеђети садашњим ученицима, нешто због новог наставног плана, а нешто због несавремености већине купљених уџбеника, који су важали за гимнази-

је под турском управом.

При овој гимназији, у истој школској згради, постојала је и нижа дјевојачка школа. Поред ручног рада у овој школи пролазио се у скраћеном обиму гимназијски наставни план. Пошто ове школе сад нема, а није ни потребна, то сам пријављене ученице уписао у наредне старије разреде Гимназије. Ово је требало учинити прво стога, да не губе разред, а друго - што су многе већ и поодрасле, те не би хтјеле похађати школу кад би остале да понављају разред.

У гимназијској згради има доста одјељења која би се могла употребити за женску радничку школу. Ученица за ову школу било би доста, особито дјеце сиромашних грађана, који би их по свршетку основне школе радо шиљали. Али отварање ових школа, чини ми се, не спада у дјелокруг тога Министарства.

У I разред Гимназије примљени су сви пријављени ученици, мада пријемни испит многи нијесу најсјајније положили. Узели смо у обзир изузетне прилике, ратно вријеме и прилике у којима су се школовали.

Опазио сам, да многи свештеници издају лажне крштенице, управо удешавају године старости према школским захтјевима. Било је и таквих крштеница, да по неком уписнику пише и *цифром и словима* да има 103 године, а неком опет само 4 године. Овакве двије повратио сам надлежном свештенику, да их поново тачно напише, а уједно на истим истурио му по неколике саркастичне ријечи.

Пошто је овдашња гимназијска библиотека веома слаба (и оно што је - поцијепано је), добро би било да Министарство одобри, да се сва школарина за ову годину утроши за набавку књига.

За Гимназију потребно је да Министарство пошаље још и ово:

1) Два каталога за инвентарисање наставничке и ученичке библиотеке;

2) Потребни број прописаних задаћа за сва четири разреда;

3) Правилник за екстернисте, и

4) Шест, или најмање три слике Њег. Вел. Краља-Господара.

Поред овог, потребно ми је знати, да ли ће Министарство носити редовне расходе за Гимназију, као: плаћање послуге, огрјев, разне поситније оправке итд.

Призив Св. Духа и редовна предавања отпочеће 2. јануара идуће године.

Ово је све, што за сад, уз спроведени записник, имам доставити Министарству. Молим, да се на све потребно што прије одговори овој Управи, јер и онако нам пошта путује с Цетиња до Пљеваља по 10-15 дана.

Пакети, особито ако нијесу у сандуцима, долазе нам често тако поцијепани и у комадима, да им се често ни адресе не распознају, а камоли бројеви под којима су послати. Овоме су свјedoци сви подручни ми наставници, као и овдашња пошта, која скоро на сваком другом пакету напише: "Овако је примљен". Пошта која је послата у сандуку са писаћим прибором, скоро се сва просула, јер је сандук био отворен, те се могло из њега дизати све што је било. Међутим, спроводног акта колико се чега

шаље није било, те сам примио само оно што ми је са поште предато.

Директор Гимназије,

Л. Поповић, с. р.

[П. С.]

При подјели часова пазио сам да наставници узму што више часова своје струке. Ја сам узео седам часова, а хтио сам узети и још 1 час хигијене, али је наставник Симон молио да се њему дадне јер спада у његову струку, те сам му овај осми час дао. Изузев српског језика, сви ће предмети бити добро заступљени. Мјесто два математичара, Галогаже и Ђукића, боље би било да је одређен неки наставник за српски језик. Свакако за ову шк. годину не желим да се овој Гимназији одузима ниједан садашњи наставник, јер је општи кадар у савјезу са другим нашим гимназијама, држим, добар. И овдашњи грађани увиђају, да се пазило на избор наставника за Пљевље и унапријед нагађу да су бољи него досадашњи.

Као што сам телефонски извијестио, одредио сам за учитеља вјеронауке овдашњег свештеника Сава Вукојичића, који је свршио Призренску богословију. Доста је подесан за овај предмет. Имаће 8 часова недељно, *по његовој за сваки одржани час* - тако смо усмено углавили. Ако не буде вриједан, може се увијек дићи. Он долази тамо у депутације.

Неки "Полимац" који се сад негде тамо налази желио је да предаје цртање, али за овдје није подесан, јер је некако изигран човјек, те би кварно углед наставничком особљу.

*

Молим да се плате наставницима уредно шаљу и у одређено вријеме. Спискови би се могли послати одмах послје првог од мјесеца, *а издавање новца на дан кад се одреди*. За овај мјесец примили смо тек 24. децембра. Како се ни тада нијесмо списковима надали, то сам позамјо био 600 перпера и раздијелио наставницима, да не остану *без Божића*. С ове стране требало би наставнике боље припазити, да не просјакају у непознатом мјесту."

3.

У писму даћираним у Пљевљима 19. маја 1914. године, које је Лазо Поповић као директор Пљеваљске гимназије упутио на личности Марка, чије презиме остаје неидентификовано, свакако неког високог чиновника или функционера у Министарству просвјете Краљевине Црне Горе, Поповић урђира да му се рјеше нека подјеливања по основу "двје жалбе против рјешења Министарства просвјете" и истовремено узоравана на иницијативе које против њега води Никола Минић. Л. Поповић посебно асистировао да је наречени Минић аутор анонимних писања у београдским новинама "Штампа" и "Правди", у којима подрива ауторитет црногорске власти у "Пљеваљском крају" злонамјерно тврдећи да је овај истор био слободнији за вријеме црногорског иза, него под црногорском управом. Писмо гласи:

"Драги господине Марко,

Данашњом поштом спровео сам Савјету двије жалбе против рјешења Министарства просвјете, односно неких мојих потраживања, те Вас учтиво молим, да ми по истима донесете што прије своје рјешење. Ствар је као што ћете виђети проста те је можете ријешити одмах чим жалбе са приложеним документима прочитате. Узгредно напомињем Вам само то да мислим да је садашњи г. министар донио своје ријешење под утицајем свога секретара Манића (! Николе), који му је могао и неправилно ствар реферисати, јер, и иначе, овај господин жели да ми садашњи положај овдје досади, не би ли га он заступити да може са неких 7-8 овдашњих својих другова, а српских изрода, лакше бушкарати против свега онога што је нама Црногорцима најсветије. Можда сте читали у "Штампи" и "Правди" неке дописе из Пљеваља направене против угледа Црне Горе, за које овдашње јавно мњење сматра да је њихов главни аутор горепоменути Манић са још двојицом овдашњих, који као и он једу црногорски хљеб, а потајно сикћу на све црногорско. Процијените само ове његове ријечи из 86. броја "Штампе" о. г.: "Били смо и под Турцима, али смо били слободнији...", "Жалосно Пљевље, херцеговачки граде, што ватром не сагоре, да не дочекаш...", итд.

Оволико само да Вам представим човјека, који је, по мом мишљењу, могао штетно утицати на рјешење моје ствари, јер сам промјену курса одмах опазио и по другим службеним актима чим је овај господин са годишњег одсуства одавде, тамо стигао. А кад је неко неблагодаран земљи у којој је добио оно што у другој земљи не би могао добити, није чудновато, да он због својих личних интереса потајно интригира противу мене, и мојих праведних потраживања. Уосталом жао ми је што сам морао и оволико о томе човјеку говорити. Поново Вас молим, да ми ову ствар што прије правилно ријешите и садржину овог писма за себе задржите.

С поздравом и с поштовањем,

Пљев[ље], 19/V 1914.

Ваш

Лазо Поповић, с.р."

4.

Особито је занимљиво четврто писмо директора Лаза Поповића, које је услиједило као одговор 26. јуна 1914. године на изражење министра просвјете Гаврила Церовића информације о квалификацијама и моралним особинама ангажованих наставника Гимназије у Пљевљима. Писмо је врло значајно, будући да садржи појединости о историји наставника који су тада чинили "професорски збор". Занимљиве су и карактеристике које је о њима дао директор Поповић; оне дају, свакако, аутентичну слику стања и квалитета наставно-васпитног особља које је тада радило у Пљеваљској гимназији.

Интересовање Министарства просвјете Краљевине Црне Горе, као ресорног органа, за рад Пљеваљске гимназије и њеног наставно-вас-

ишћиној особља било је велико, ишћо показује и један сачувани шифровани телеграм који је ушћинио министар Г. М. Церовић директору Л. Појовићу 16. јуна 1914. године. Наиме, министар просвјете Црне Горе тражи од директора Лаза Појовића да му одмах "шћиројо шовјерљиво" јави "каквом шћремом и моралним особинама располажу подручни" му наставници? Шифровани телеграм гласи:

"0739 4238 8593 00088 и 5071 1
1024 6210 00064 7998 00027 6730 00197 2321 1
1547 1102 1606 0993.
Уз напомену да се налази "Кључ у Обласној управи"!

Десет дана касније, директор Појовић је Министру просвјете на Цетинју послао "шовјерљиви", иакође шифровани одговор, који гласи:

"1402 1547 1102 1021 1404 1745 1429
наставник Нешковић каже да је
8263 1632 1374 1109 1415 6573
од својте из Врања добио писма, да
6834 5524 3370(е)
је положај његове жене у великој моралној опасности и позивају
га да

9525(но) 7124 6071
хитно пође тамо, ако мисли да
8461 00024 8391(у)
спасе ситуацију.
У тачности овога нијесам увјерен, а
2760 1404 3798 1659
с друге стране шћрјехошћа би било не изаћи
1400 8859 1024
му у сусрет у сличном тешком моменту.
Исто моли за плату за јун и јул,
1324 1017 1415 1025 4171 5014(ом) 6532(ом)
пошто је једномјесечном шћлашћом кажњен,
6338

те не може отпутовати.
Молим за рјешење.
Шифре су Обласне управе.

Директор Поповић, с.р.

На рачун Министарства просвјете - службеним послом.

Директ. Л. Поповић, с.р.
Пљевље, 13/VI 1914." (код Поповића су датуми по ст. календару)

Убрзо по добијеном шифрованом телеграму министар Церовић тражи од Л. Појовића 30. јуна, иакође телеграфским шћшем, сљедеће:

Провјерите истинитост оног што каже 1402 1547 1102 1021 1404 1745 1429 па ако је тачно може поћи. Односно плате зависи ствар од г. Мин. финансија али молитељ може за толико гдје вријеме наћи.

Министар
Г. Церовић."

Након шифроване њрејиске услиједило је "њовјерљиво" њисмо дирекџора Лаза Појовића од б. VI 1914, које у цјелосџи ѓласи:

"Министру просвјете и црквених послова
Госп. Г. М. Церовићу

Цетиње

На Ваш повјерљиви шифровани телеграм од 3/VI о. г. одговорио сам да је телеграфском шифром немогуће дати исцрпан извјештај о спреми и моралним особинама подручних ми наставника, те да ћу Вас о овоме писмено извјестити, што овим и чиним.

О теоријској спреми појединих подручних ми наставника није ми тачно познато, те пошто се о томе налазе потребни подаци у Министарству, држим сувишно би било, да од наставника тражим свједочанства о њиховој спреми и оцјењујем њихову важност. Штавише, ја нијесам довољно ни компетентан да њихове документе из разних школа оцијеним, јер не познајем уређење тијех школа.

Држим да сте под ријечју *каквом "сѳремом" расѳолажу* имали у виду не њихову теоријску спрему, него рад у школи, те ћу о овој ваљаности и другим особинама сваког овд(ашњег) наставника Гимназије посебно одговорити.

1. *Милан Галоџожа* добар је и као наставник и као грађанин, те желим да и даље остане у овој гимназији. С његовим радом потпуно сам задовољан, те за његов предмет бољег не треба.

Сва му је незгода, несрећнику, у томе што му је полуђела жена, те се од зимус налази у лудници у Сарајеву, а он овдје кубури са двоје нејаке дјечице, те је због ове породичне несреће јако забринут и несрећан, али ипак дужност врши добро и много боље него би ма ко други да је у садашњим његовим тешким околностима.

2. *Владислав Нешковић* могао би бити ваљан наставник, особито за нижу гимназију, али је мало прилијен и издашан при оцјењивању, а све због жеље за популарношћу и међу ученицима, која, свакако, иде на штету главног циља наставе, а наиме, да се само способнијим елемењима даје слободан пут за даље усавршавање и доцније стијецање права у чиновничкој јерархији.

Уосталом, сви његови недостаци као наставника незнатни су према његовом друштвеном понашању. Он није довољно сређен, слабо има својега "ја", те се, као такав, често поводи за другима, који су од њега, држим, много пакоснији и који се са неким одређеним циљем злурадо односе према свему што је црногорско. Поведећи се за неким оваквим

људима и налазећи се у њиховом друштву, он, по својој ограничености, замишља да се налази у неком опозиционом блоку, који никоме не прашта и који свјесно *србује*. Међутим, он тим својим "србовањем" често иде на штету нашег државног угледа, што се чиновнику никако не може дозволити, а особито њему, који није, штавише, ни наш поданик и који је у овој земљи добио оно што нигдје друго није могао добити. Тако, он често у друштву извали по неку незгодну ријеч, која је, свакако, за осуду од чиновника, који је у ствари код нас као неки гост. Ево једног таквог примјера његове необазривости: у једном друштву започео се је разговор о неким овдашњим "бургијашима" и пискаралима по новинама, те ће један наш судија рећи, како би овдје требао да дође за Обл[асног] управитеља човјек енергичнији, који би свакога ко *врда* у ред довео, и као таквог именовано је бригадира Вешовића. Нешковић ће на ово одговорити: "Нека, нека дође, овде ће себи гроб да нађе - не даду се тако Пљевљаци!"

Ето у оваквим и њима сличним ријечима састоји се све његово уображено "србовање", које је у овом духу свакако за осуду, особито кад потиче од чиновника у новим крајевима, чији живаљ тек треба придобити за нову отаџбину и ставити га у службу њених интереса.

Намјеравао сам, да због оваквих ствари пријатељски опоменем Нешковића и предочим му, да му такви послови не иду у рачун, али он би Бог зна што из овог извео и на свој рачун протумачио моје ријечи, те стога му ништа нијесам ни говорио.

Ето, и својом жалбом Министарству на изречену му казну од стране Управе, он је хтио да индиректно докаже неистинитост [нечитко], умјесто да кавалерски своју погрешку призна.

А када му је казна утростручена од стране Министарства, покушавао је да од власти и грађана добије некаква увјерења, о својем исправном владању, само да би се поништила изречена му казна. Отпочео је као, тако да се изразим, *неку врсту анкете јавног мњења о себи*, у чему, ипак, није успио.

Да би се Нешковић раставио са неким овдашњим друштвом, мишљења сам да се премјести у Пећ, гдје би, у неку руку, потребнији био, јер би тамо могао предавати географију (и историју као споредни предмет) и у Гимназији и у *Училијској школи*. Он овдје још није довео породицу из Враћа, а ствари за пренос нема никаквих, те држим, да би и он овим премјештајем био задовољан.

3. *Милан Обрадовић* лош је и као наставник и као грађанин. Како сам поуздано чуо, он је због слабог наставничког рада дигнут из тамошње Бог[ословско]-Учит[ељске] школе, *о чему и акци њосиоји, те се о истоме можеће увјерити*. Чим је одређен био овдје, противан сам био и у неку руку протествовао Министарству телеграмом од 22/1 о. г., бр. 89, а затим и актом 3/II о. г. бр. 119 опширно о њему као наставнику говорио. *Молим да изволиће прочитати и овај акци управљен и акци Бог[ословско]-Учит[ељске] школе, те из тога закључити о способностима овог наставника*.

Строго узевши, он у Гимназији ништа не може ваљано предавати, изузев ваљда 8 часова вјеронауке, а за саму вјеронауку држати наставника са 2,600 перпера годишње плате, сматрам да је материјално штетно.

Понашање, пак, Обрадовића као грађанина црње је од свега. У овоме он је надмашио Нешковића, јер је прави интригант, те буши гдје само може, а овдје му је, међу својима - баш подесан терен за то. Као оваквог познају га *све наше овдашње власџи*, те ако мени не вјерујете, изволите се од њих извијестити, као и од изасланика Кр. Владе г. М[ирка] Мијушковића.

Право да Вам речем, сви овдашњи бољи чиновници који Обрадовића познају, и као наставника и као грађанина, *нашли су се увријеђени повишицом његове влаџи*, те многи из овога изводе закључак, да је код нас боље рђавима и неисправнима, него добрима.

Мишљења сам да се Обрадовић дајбуди премјести из ове у неку другу гимназију и то у *скорим границама*, или, што би још боље било, дати му неку другу службу, гдје би од њега више користи било него у просвјети.

4. *Анџун Симон* добар је као наставник, и управо потребан овој Гимназији, јер поред предмета своје струке - зна предавати и цртање и лијепо писање, те тако подмирује потребу учитеља вјештина.

Он је уопште заузимљив за сваку не само потребу школску, него и друштвену. Тако, учествује у приређивању забава; уређује државне баште и паркове; прави по износитим мјестима иницијале и грбове црногорске од бојадисаног камена, итд.

Истина, доста је лакомислен и простодушан; врлина му је што је, ипак, искрен, али и без задњих циљева. Уопште, за себе је најгори.

Изречену му казну примио је управо са захвалношћу и признаје да је заслужио и већу казну. Каје се, рекао бих, искрено - те изгледа, да се у будуће слична историја неће с њим догодити.

Примање у поданство требало би му одложити док се види, да ли ће се заиста поправити. Доста је рано да се прими и концем ове године.

Његов је породични живот несрећен. Жалио ми се, да му жена неће овамо и да је између њих "по сриједи један трећи", како се он изразио. Препоручио сам му, да ове односе са својом женом изведе на чисто, да не би и ово рђаво утицало на примање у поданство.

Изгледа ми, да он хоће да раскрсти са својом женом, с којом се, како рече, "дијаметрално разилази", а *затим да прими православно вјеру и њеново се ожени*.

Држим да ће Вам ови подаци о Симону вријеђети при рјешавању о његовом поданству, те стога их и наводим - иначе, били би сувишни.

5. *Филиј Перих* ријетка је наставничка појава у сваком погледу. Њега је сам Бог за наставника створио. Мада је школска година касно почела, мада се тек ове године почео у овој Гимназији изучавати латински и њемачки језик, он је ипак постигао јединствен успјех. Њега премјестити из ове гимназије, значило би *осакаћивати је*.

Перићев наставнички такт, у свему прибраност и одмјереност - за примјер су сваком наставнику.

Из разговора с њим, изгледа ми да би он чим би овога идућег љета одслужио војску и довршио професорски испит у Бечу - примио црногорско поданство.

Да о њему завршим. *Перића би штејша било љубавиши из наше просвјете, јер је он не само риједак наставник, који би кроз крајко време заслуживао да буде уравнишељ неке гимназије, него је још и примјеран чиновник и виши Србин него многи овамошњи Срби.*

Оволико у хитњи Вам шаљем за подручне ми наставнике. Како о њима мислим, онако Вам их и представљам.

С поштовањем,
[Иницијал] Л. Ђ.
Директор Гимназије".

5.

Као што смо претходно исказали, Лазо Поповић је био директор Цетињске гимназије од 1919. године до њојкрај живота. Пензионисан је 1926. године са ове дужности. Из писма која слиједу, ситиче се утисак да није био сасвим у милости код краља Николе I. Да ли је то баш тако, штејко је рећи, јер за је, ипак, он љубављао на руководеће дужности о којима је било ријечи. После Првог свјетског рата и стварања Краљевине СХС, Поповић се у неколико махова обраћао просвјетним власницима у Београду ради регулације својих љерсоналних љишања. У писму које је упутио 28. јануара 1920. године министру просвјете изражава жељу да и даље остане на Цетињу ("због своје куће") док се мало не консолидују љрилике, ља штеј онда да буде љремјештен у неко за еџисципицију љовољније мјесте изван љраница Црне Горе. Цићирано писмо љласи:

"Господине министре,

Никад се нијесам цапао ни за плату, ни за положај, мада сам и једним и другим био запостављен. Све сам то стоички трпио и вјеровао, да ће некад престати неосновани гњев поглавара земље, који ме је гонио једино стога, што нијесам хтио да играм онако како је то захтијевао режим тадашњег времена. Ето због тога су она моја многобројна "вршилац дужности", јер никако није хтио да потпише указ о мом сталном назначењу (наименовању) на неки виши положај. Тек иза Балканског рата дао је свој престапак на моје постављење за директора Гимназије у Пљевљима и то по одлучном настојању ондашњег министра просвјете г. Мирка Мијушковића, који је предложио био или да се унапредим, или да се ставим у пензију, јер је увиђао, да ми се чини очигледна неправда.

Напоменути ми је, да сам 1911. године поднио био оставку на државну службу, која ми није уважена. Претходно сам добио био службу у Петрограду заузимањем мога пријатеља г. Константина А. Губастова, бив. помоћника министра иностраних дјела, а преко мојег друга г. Луке Пиши-

телића, који је до револуције заузимао угледни положај у Петрограду.

Ово је, углавном, мој досадашњи просвјетни рад у Црној Гори. Што се, пак, тиче мога живота и као чиновника и као грађанина, то поуздано могу рећи - обилазећи сваку скромност - да је био частан и савјестан, као врло мало којег сина ове земље. (За потврду овога, позивам се на сваког поштеног Црногорца, а посебно на вођу наших народних посланика г. Марка Даковића, који се тамо налази).

Уосталом, за истинитост мојих навода јамчим својом чашћу и својим положајем, те сам готов на Ваш захтјев ову моју представку предати јавности, потпуно убијеђен, да је нико не би могао оповргнути.

Цетиње, 28/I 1920.

С одличним поштовањем,
Проф. Лазо Поповић, с.р.
Директор Гимназије.

На завршетку, Г. министре, имам и једну жељу, а на име: да и даље останем са службом у подручју Министарства просвјете и да, до срећених економских прилика у земљи, останем и даље на Цетињу (због своје куће), а чим се прилике промијене, да будем премјештен у неко боље и културније мјесто *ван* Црне Горе.

Као делегат бившег Министарства просвјете на Његошевој прослави у Загребу 1914. г., имао сам част лично се с Вама упознати, те користећи се тим кратким познанством, а највише полагајући на Ваш опробани карактер и лични ауторитет, који се особито послјије ослобођења истакао у нашој младој држави, узимам слободу да Вам, Г. министре, поднесем слједећу своју представку."

6.

У писму које је Л. Поповић упутио 15. јуна 1920. године министру саобраћаја Краљевине СХС у Београду, истиче да је био у интернацији за вријеме аустроугарске окупације Црне Горе (1916-1918) и да је стога досића нарушеног здравља, па моли министра Корошца да му обезбједи попуст на жељезници од 50% ради бањског лијечења, које би он исподобно искористио и за набавку уџбеника и учила у Сарајеву, Београду и Загребу.

"Министру саобраћаја д-ру Антону Корошцу

Београд

Тешки јарам срамног ропства у интернирању и на дому, а особито ратна неизвјесност и чежња за изгубљеном слободом, оставили су неизгладив печат не само на душу, него и на тијело моје. Мој, иначе, силан организам почео је поболијевати, те му треба опорављање. Садашње школске ферије пружају ми могућност, да са својом супругом одем у неку нашу бању (Врњачку или Ројич), а затим да се, према савјету овдашњих љекара, подвргнем операцији слијепог цријева, од чега сам у почетку маја о. г. тешко боловао.

Пошто бих узгредно могао набавити у Сарајеву, Београду и Заг-

ребу потребних удбеника, у учила и других ствари за повјерену ми Гимназију и на путу се задржати 10-15 дана више због овога, то Вас, Господине министре, најучтивије молим, да ми изволите дозволити у пола цијене подвоз железницом на овој линији: Зеленика, Мостар, Сарајево, Босански Брод, Београд, Загреб и обратно из Загреба преко Брода до Зеленике. Овим својим путовањем неоспорно доста бих учинио користи овој гимназији у погледу њеног снабдијевања за идућу шк. годину, те, с обзиром што бих тај труд уложио без икакве материјалне награде, надам се да ће Г. министар удовољити мојој молби и тим изаћи у сусрет не само мојој личној, него и школској потреби.

У очекивању што скоријег одговора, изволите, Г. министре, примити увјерење о моме дубоком поштовању.

Директор Вел. Држ. Гимназије на Цетињу
Цетиње, 15/VI 1920. Проф. Лазо Поповић, с.р."

7.

Лазо Поповић је са Цетиња 25. јуна 1920. иншервенисао код Краљевског министарства просвјете у Београду да му се испрати надокнада за пренос и чување Архиве Пљеваљске гимназије. У поднеску упућеном Министарству он каже:

"Пошто до данас не добих никаква рјешења на молбу, коју сам 3/VI 1919. упутио Министарству, то учтиво молим за што скорије и правично рјешење.

Ствар се тиче наплате за пренос и чување архиве Пљеваљске гимназије, која се и сад налази код мене.

Прибавио сам и заостатак поменути архиве из Скадра, гдје сам га био оставио на чување до свршетка рата, уједно са уложеном књижицом ученичког фонда код овдашње Црногорске банке.

Част ми је нагласити Министарству, да сам чувањем и преносом архиве имао у виду само интересе дотичне гимназије, дубоко увјерен, да тим чиним један потребан и користан посао, за који ћу наићи на одобравање, а не на претпоставку од стране неког рачуноиспитача, да сам са преносом архиве можда и нешто својих личних ствари пренио.

У својих 24 године службе државне био сам толико познат као савјестан да не може ни један црногорски чиновник рећи, да је у службеним пословима и иначе био исправнији од мене, а што је горепоменутог рачунолагача мој пок. отац, бивши главни школски надзорник, као неспособна и неспремна за учитељски позив дигао из службе - то се мене и мојих службених послова не смије тицати.

Од ослобођења до данас исплаћивани су од стране државе разни рачуни, не искључујући и крчмарских; исплата је текла већим дијелом онако како је дотични потраживач поднио рачун, а мени - човјеку у сваком погледу исправном - доводи се у сумњу један незнатни расход, који сам по потреби службе и у интересу школе учинио!

Као директор Пљеваљске гимназије напуштио сам Пљевља по

наређењу Министарства у новембру 1915. г. и од цјелокупног свога покућства и биране библиотеке своје изнио сам *само два ручна куфера*, који ми и сад сачињавају скоро цијелу кућну имовину.

Молим Министарство, да према оригиналним рачунима које сам уз моје потраживање приложио био, изволи наредити, да ми се исплати утрошених 390 динара за чување и пренос архиве, или да нареди исљеђење, те да се стварним чињеницама утврди да ли је уз архиву било и каквих мојих ствари, о којима бригу води контролор. Ствар се може утврдити на овај начин: поменута архива била је у Беранама код хотелијера Илије Поповића од почетка до свршетка рата, а на Цетиње је донио Саво Сјеклоћа, човјек поштен и угледан, који је баш за вријеме када је био у Беранама по архиву изабран за предсједника Добрске општине. Архиву су отварао у Беранама маџарски солдати у почетку 1916. г. и благодареди вјештини и заузимању поменутог хотелијера Поповића, сачувана је да не буде уништена, због чега сам и дао обећаних 150 круна награде.

Кад сам 1917. г. повраћен био из интернирања на Цетиње, нашао сам скоро сву архиву цетињске Богословско-Учитељске школе у једној приватној кући, растурену испод крова, те сам све главније (годишње) каталоге склонио у Цетињску митрополију на чување. Ова је архива доцније много важила б. Извр. нар. одбору ради постављања учитеља на службу. Архиву је доцније предао бив. Извршни одбор на чување Учитељској школи на Даниловом Граду, гдје се сад налази.

Можда би контролор и за очување ове архиве рекао, да сам имао неког личног интереса!!

Док друге наше школе нијесу сачувале ни своје архиве, ни новац своје школе; ја сам очувао *двје архиве и новац своје (Пљеваљске) гимназије* - мада нијесам био у близини ни једне, ни друге архиве у почетку окупације.

У очекивању правичног рјешења, с одличним поштовањем!

Проф. Л. Поповић, директор Цетињске гимназије".

*

У вези са захтјевом проф. Лаза Поповића Министарству просвјетне Краљевине Срба, Хрватина и Словенаца, по наредби министра, у име Одељења за средњу наставау СНБр 7663, од 5. јула 1920. године Мило Костић обавјештава директора Цетињске гимназије Л. Поповића на Цетињу:

"Господин Министар Просвете одлуком својом С. Н. Бр. 7663 од 2. јула ове године, одлучио је: да се директору Цетињске гимназије исплати три стотине деведесет (390) динара за пренос и чување ствари Пљеваљске гимназије.

О овоме се извјештавате ради знања."

Тако је, напoкон, Лазу Поповићу исплаћена надокнада трошка који је имао за чување архивске документације Пљеваљске гимназије у вријеме окупације аустроугарске (1916-1918).

8.

Лазо Поповић је, као што је и истакао у наведеном писму министру просвете, желио да и даље остане на функцији директора Цетињске гимназије. Он се, међутим, прибојавао комбинација кадровских - да ће услједити његов премјештај на неко друго мјесто, те да ће на положај директора Цетињске гимназије доћи неки Црногорац из Београда, који је "замерачио" на њај у оно вријеме, угледни друштвени положеј. Стога се једним писмом (недатираним) и обраћа Андрији Радовићу, који је тада врло утицајна личност у београдским режимским круговима (у Уставојворној скупштини био је посланик и у посланичком клубу Демократске странке пошпредседник).

"Драги Андрија,

Недавно стигао је овдје из Београда митрополит г. Дожић, који је говорио једном мојем пријатељу, да је тамо чуо, да се неки тамошњи Црногорац цапа за положај директора Цет. гимназије. Може бити да се некоме прохтјело доћи у ову паланку сада, кад су прилике доста срећене; али, раније у вријеме кад су нам звиждали куршуми око главе и кад је мушки требало бранити ауторитет закона у школи од разуздане школске омладине - увјерен сам да не би тај господин овдје дошао све да су га молили.

Доста сам муке овдје видио за ове три године које су ми теже биле него све раније моје службовање. Али, пошто ме за Цетиње веже моја кућа, сматрао бих тај премјештај као ничим незаслужену казну.

Могуће да од овог нема ништа, тек само налазим за потребно да о овоме предупредим Тебе, свога опробаног пријатеља, а такође и г. г. Божовића и Чубровића, и да Ти препоручим у случају потребе...

Оволико у хитњи преко мојег рођака, који сад тамо полази.

ЛП."

9.

У писму од 16. децембра 1921. адвокат Милосав Б. Добричанин и Сивео Бољдановић интјервенисали су код Андрије Радовића и Тодора Божовића, тада посланика у Скупштини Краљевине СХС, да подејствују за извјесну "ствар" Лаза Поповића!? О каквој се ствари у конкретном случају ради, ми нијесмо могли утврдити. Из контекста њиховог писма може се закључити да се ради о неком формалном законском "одрјешењу" - у вези са случајем "гдје је требало или зајворити школу, чекајући на кредитне, или се одријешити о једну безначајну формалност". Њихово писмо гласи:

"Поштовани г. Радовићу и г. Божовићу,

Молимо Вас, да се заузмете за ову ствар нашег пријатеља г. Лаза Поповића и подејствујете у Министарство просвете, да исто што прије оконча ово у толико прије, што је по сриједи некаква формална страна

наше данашње застареле и гломазне администрације.

Уосталом, то ћете видјети из приложених аката, да је по сриједи једна ситница, коју не би имало мјеста да се не тражи трун у јајету

Званични рад г. Поповића, као директора овд. гимназије може бити само за похвалу.

Није право чинити примједбе оvdје, гдје се ради о похвали једног исправног чиновника, какав случај имамо у овом питању. Подсећамо Вас, да је посриједи случај гдје је требало или затворити школу, чекајући на кредите, или се огријешити о једну безначајну формалност.

Г. Поповић је оvdје поступио као пријатељ школе и омладине, па је дужност и нама а нарочито Вама, да се за њега својски заузмете и његову праведну ствар брзо и повољно ликвидирате.

Искрено Вас поздрављају

Ваши

Цетиње 16/XII 1921.

Мил. Б. Добричанин, с.р.
Ст. Богдановић, с.р."

10.

Из писма Лазару Кнежевићу, начелнику Ојшћееџ одјељења Министарства просвјете у Београду, које је упућено 5. августа 1922. године, види се да је код Лаза Поповића постојала њерманенјина сумња и стјрах да ће иззубити положај директјора Цетињске гимназије. Из њих разлога наводи он своје крећање у просвјетној стјруци, заслуге и политјичку оријентјацију, истјичући да би ѡремјештјај са Цетиња смањрао као "незаслужену казну", ѡа моли Кнежевића да ѡредочи актјуелном министјру његову "ѡраведну стјвар" како се не би "омашком" десило да ѡа "ѡо ѡѡреби службе" ѡремјестје у неко друго мјестјо! Ево ѡвог писма:

"Г-ну Лазару Кнежевићу, начелнику Општег одјељења Мин. просвјете
Београд

Поштовани Г-не начелниче,

Ту скоро стигао је оvdје из Београда митрополит г. Дожић, који је причао једном угледном човјеку и мојем пријатељу, да је неки демократа из Јужне Србије "бацио око" на положај директора Цетињске гимназије. Могуће да се некоме прохтјело да дође у ову паланку сад, пошто су се прилике прилично средиле; али, да му је одмах у почетку ослобођења и уједињења понуђено ово моје мјесто, кад су нам свирали куршуми око главе и кад је требало мушке храбрости па да се у Гимназији одржи ред и сачува авторитет закона - држим да ни том ни другом господину са стране и не би била ни мало пријатна та понуда и не да се цапа за директора Цетињске гимназије. Могуће да неко жели сада, пошто су опасности прошле, доћи на Цетиње, али не вјерујем да би г. министар дозволио да се учини неправда и морално понизи у очима овог шареног свијета један од најпоштенијих и за просвјету у нашој покрајини најзаслужнијих просвјетних радника. Извините, Г. начелниче, за моју нескромност, али морам Вам рећи и ово:

1) Од почетка мога службовања до данас имао сам најагилније учешће у свима просвјетним институцијама у земљи и био у колу слободомних и напредних елемената.

Био сам професор Гимназије, професор Бог. Уч. школе, наставник Дјев. инст., управник Држ. штамп., школски надзорник за пола ЦГ, заступник ректора Бог. Учит. школе, заступник директ. Цетињске Велике гимназије, потпредседник Гл. прос. сав., члан разних просв. комисија и тек од 1913. г. одређен сам за директ. Пљев. гимн., гдје сам био све до капитулације ЦГ. Поред заузимања ових положаја, које сам са пуно воље одано вршио, радио сам и на књизи, те и на том пољу више урадио него сви садашњи средњошкол. наставници у овој покрајини.

Да сам био више у вољи ондашњим властодршцима, могао сам у своје вријеме постати и министар просвјете, али тај положај нијесам желео ради политичких прилика које су у земљи владале. Министри просвјете, који су заузимали то мјесто нарочито послје 1905. године, мене су имали за главног савјетника у просвјетним пословима, јер су често ово мјесто покривали нестручни људи, на пр. правници, моји некадашњи другови по школи.

2) Моје политичко држање за вријеме свега службовања било је потпуно исправно, тако да нема ни једног Црногорца који ми може ма што пребацити. Уосталом, о томе могу Вам рећи наши демократи г. г. А. Радовић, Т. Божовић и др Чубровић. Посљедњи је био у мом подручју, неко вријеме кад сам заступао ректора Бог. Учит. школе.

Као што сам Вам приликом недавног нашег виђења рекао, припадам демократској странци, мада се јавно нијесам као такав протоколисао (!декларисао). То знаду и тамошњи и овамошњи наши демократи, којима сам још 1920. г. рекао да припадам тој странци и да ћу као такав јавно истушити чим ми реку, да интерес партије то захтијева. Мени се бар тако чини, да као директор Гимназије не бих могао правити агилније учешће у партији, јер бих тим долазио у незгодан и ратоборан положај и према неким наставницима и према ђачким родитељима других партија те не бих био у стању да постижем онај просвјетни циљ, ради којег школа постоји. Заоштреност у партијском животу код нас прелази сваку границу, тако да се људи разних партија сматрају као *лични* непријатељи. Ето, то је једини разлог због чега нијесам и протоколисан као демократа, мада то, ипак, наслућују људи других партија.

На завршетку мога опширнога и можда у ствари непотребног писања, учтиво Вас молим, г. начелниче, у случају потребе, да предпочите г. министру моју праведну ствар, да ми се макар омашком не би учинила неправда, јер за сада - без особите службене потребе - не бих желио премјештај са Цетиња и сматрао бих га као ничим незаслужену казну.

Уз најсрдачнији поздрав, изволите примити, Г. начелниче, увјерење о мом одличном поштовању.

Цетиње, 5/VIII 1922.

Л. Поповић, с.р.
дир. Гимназије".

И, на крају, доносимо два писма Лаза Појовића министирима просвете Краљевине СХС - Љуби Давидовићу и Павлу Маринковићу у којима саопштава свој curriculum vitae. Уз оба, адресирана на актуелне министре просвете, Појовић је написао и пројекат писма начелницима Краљевског министарства просвете у којима се жали на висину плата без примене да му се она повећа, већ да скрене пажњу надлежном министарству на одређене неправилности у њом погледу.

Појовићев крајњи живопис је интересан и за реконструкцију његове радне (професионалне) биографије.

11.

"Послије коначно завршеног нижег, средњег и вишег школовања, назначен сам 1. септембра 1896. г. за наставника средњих школа на Цетињу. У току 23 године свога службовања вршио сам тачно и савјесно разне просветне дужности, и то: професор Богосл. Учит. школе; професор Вел. Држ. гимназије; наставник Дјевој. института; управитељ Држ. штампарије (споредна дужност); школски надзорник од пола Црне Горе; члан Комисије за полагање учитељских испита; вршилац дужности ректора Бог. Учит. школе; вршилац дужности директора Вел. Држ. гимназије; потпредседник Глав. просвј. савјета (бирају чланови); директор Гимназије и др.

Поред овог, радио сам на књизи и бар квантитативно више урадио од скоро свих црногорских средњошколских наставника.

По досадашњем црногорском закону о чиновницима грађанског реда имао бих 8.800 перпера годишње систематске плате, а од скоро о. г. и више. Извршни нар. одбор одредио ми је 6.000 динара годишње плате, дочим неким другим наставницима који имају 10-12 година службе мање од мене, дао је по 5.000 годишње, чим ми је учињена очевидна неправда, о којој сам узалудно дао до знања Извр. нар. одбору.

Господине повјерениче,

Никад се нијесам цапао ни за плату, ни за положај, мада сам и једним и другим био запостављен. Било је чак и таквих случајева да ме претече и платом и положајем мој ученик средње школе. Све сам то стоички трпио и вјеровао да ће некад престати неоправдани гњев поглавара земље, који ме је све до иза Балканског рата гонио једино стога, што нијесам хтио да играм онако како је то захтијевао режим тадашњег времена - а све против своје савјести и против свом убјеђењу.

Ни онда, као ни сад, није ми се кривало на мали, него на неправди. Готов сам и остатак моје радне снаге ставити на расположење својој садашњој отаџбини, без икаква погађања и уцењивања и то не за 6.000 дин. годишње, *него и за пола онога, само ако по интереси отаџбине захтијевају*. Али, кад се већ иде за тим, да се свачији рад награди по спреми, раду и годинама службе, морално се налазим увријеђен, кад се платом скоро изједначујем са онима који у пола мање имају година службе, а можда и стварних заслуга за школу.

Циљ ми је овом представком, госп. повјерениче, не да ми Ви плату

повисите, него да уопште скренем Вашу пажњу на неправилно давање "декрета" од стране Извр. нар. одбора, у нади да ће се сва његова постављења подврћи законској ревизији, те тим задовољити правичност, која је темељ сваког друштвеног рада.

Цет. /IV 1919.

С одличним поштовањем,
Л. Поповић, с.р.
директор Цетињске гимназије."

12.

"Кр. министру просвјете Господину Љуби Давидовићу

Београд

У извршењу Вашег наређења од 13. V т. г. Ибр. 942, част ми је спровести Вам тражене податке о наставницима ове гимназије.

У вези с овим подацима, нека ми је допуштено дотаћи се и још неких текућих школских послова, о којима сам имао част поднијети представку у своје вријеме и повјеренику Кр. Владе за Црну Гору г. Ив. П. Павићевићу.

До даљег извјештаја част ми је извијестити г. министра о раду у овој Гимназији, да према наставничком особљу и другим приликама рад тече доста добро, те поуздано држим да ће се и за ово скраћено школско вријеме, ипак, постићи повољан резултат.

На завршетку нека ми г. министар не замјери, што излазим из граница урођене ми скромности, што ћу изнијети кратку слику мога дојакосињег службовања и рада, званичног и приватног.

По завршетку мојих студија у Русији, вратио сам се у своју ужу домовину, Црну Гору, и био наставником класичне чествороразредне Гимназије и Богословско-Учитељске школе кроз дуги низ година. Све вријеме свога службовања радио сам на књизи, те, између осталог, у таквом својству написао и отштампао два потребна уџбеника: *омилитику*, коју је Школска комисија наградила и увела у обуку наше школе, и *историју филозофије* за средњу (школску) наставу. Исте уџбенике употребљавала је и Карловачка и Задарска богословија у свом граду.

Поред овога, штампала је Кијевска Академија и наградила моју дисертацију на руском језику, да и не говорим за друге омање научне расправе из историје хришћанске филозофије и богословске истине (мисли!).

Одушевљен за све што се тиче нашег раскомаданог српског племена, ја сам уштеђивао од своје веома скромне наставничке плате и обилазио наше српске покрајине и био у сталној духовној вези са политичким и културним представницима нашег народа. Као плод тога мога проучавања особина нашег народа, јавила се и моја скромна књижица о мојим екскурзијама по српским земљама, расправама о погибији Смаил-аге Ченгића и др. Најзад, написао сам и за штампу приредио моје опсежно и изцрпно дјело "Петар I Петровић, митрополит црногорски", које, услед материјалних прилика, нијесам у стању ни до данас да пустим у

свијет. За свој наставнички и педагошки рад био сам унапријеђен за заступника ректора Богословско-Учитељске школе, у којем сам својству био двије године, затим, за директора Пљеваљске гимназије и сада за директора Цетињске гимназије."

13.

"Начелнику Кр. министарства просвјете
Господину Јеремији Живаљевићу

Београд

Поштовани господине начелниче,

Наше службено познанство и Ваш однос према повјереној ми гимназији, на којем имам да Вам сам благодарим, и у име своје и у име школе, дају ми слободу учтиво Вас замолити, да приложену овдје моју личну молбу изволите дати Госп. министру просвјете на прочитање.

Узгредно Вам напомињем, да ме у писању молбе пн. министру није руководила толико ни материјална страна, колико нека, бар с мојег гледишта, оправдана амбиција. Сав свој досадашњи живот посветио сам искључиво просвјети, те су ми стечена права службовањем једина нада у данима старости. Док су се моји млађи другови борили за министарске и друге рентабилније положаје, па често добијали и једно и друго, дотле сам ја гледао свој посао и сматрао, да и у наставничком позиву могу имати угледа и признања као у другом већем положају. Цио свој досадашњи живот и рад, материјални и умни, могу рећи да сам утрошио за друге, те се поносом могу осврнути на своју прошлост. Скоро сва садашња генерација наших учитеља, свештеника и чиновника уопште - све су то некадашњи моји ученици, који ме воле и поштују, те ми то чини једно велико задовољство и утјеху за све тешкоће кроз које сам у животу пролазио и за које шира овамошња јавност зна.

Кад се стишају духови и кад добијем више слободна времена, винућу се и ја мало по прошлости, јер имам пун депозит свега и свачега.

Жељно бих дошао у Београд, али ми служба смета. Вријеме је да и ја видим престоницу уједињене отаџбине - наш лијепо и поносни Београд. Често сам путовао по српским земљама у почетку свога службовања. Долазио сам у нашу Војводину, али у Београд не - ондашња влада гонила је свакога из Црне Горе, па штавише и ученике, који су се у Србији школовали!

У једном својем штампаном путопису из 1898. год. ("Неколико дана по српским земљама"), поводом тога стања - немогућности да се дође у Београд, рекао сам:

Боже здравља! Још сам довољно снажан и могу издржати физички много боље од многих младића од 25-30 година, па ваљда успјем да видим сву уједињену земљу српску, а посебно Србију, мајку слободе наше.

Е, имам још једну жељу: Да што прије и коначно одселим из Црне Горе, да збацим са себе чамотињу од 24 године службовања у овом љутом камену.

Извините Госп. начелниче, на ово моје писање - (тако ми се прохтје, па Бог и сведи!).

Уз срдачан поздрав, изволите примити увјерење о мом одличном поштовању

од проф. Л. Поповића, с.р."

14.

"Министру просвјете Г-ну Павлу Маринковићу

Београд

Овим част ми је поднијети Вам, господине министре, сљедећу представку о досадашњем мојем службовању и раду, с молбом, да у интересу правичности изволите удовољити мојем потраживању.

По завршетку мојих студија у Русији, вратио сам се у своју ужу отаџбину, Црну Гору, и био постављен 1. септ. 1896. год. за наставника Гимназије и Богословско-Учитељске школе на Цетињу. У току 24 године свога непрекидног и савјесног службовања вршио сам разне просвјетне дужности, а наиме био сам:

- професор Вел. Држ. Гимназије,
- професор Богословско-Учит. школе,
- професор Дјевојачког института,
- управитељ Државне штампарије (споредна дужност),
- инспектор основних школа на пола Црне Горе,
- члан Комисије за попуњавање учитељских мјеста,
- члан Комисије за полагање учитељских испита,
- вршилац дужности ректора Бог. Учит. школе (двје године),
- вршилац дужности директора Вел. Држ. Гимназије,
- потпредседник Главног просвјетног Савјета (чланови бирали),
- директор Гимназије у Пљевљима (од 1913. г.), а сад
- на Цетињу.

Поред овог, радио сам на књизи и бар квантитативно више урадио него скоро сви црногорски средњошколски наставници.

Писао сам и уџбенике за наше средње школе, од којих су два били примљени у Карловачкој и Задарској богословији.

Два своја рада, која сад имам при руци, част ми је спровести Господину министру. Један опсежнији рад из наше историје и неколико омањих других радова имам у рукопису.

Радио сам и на усавршавању уџбеника за наше основне школе и допуњавао уџбенике мог покојног оца, главног школског надзорника. Све ове уџбенике коначно сам уступио Министарству просвјете 1915. године.

Циљ ми је овом представком, Господине министре, да ми се, као најстаријем раднику у Црној Гори, како по годинама службе, тако и по положају, у којем сам се по ослобођењу затекао, правилно регулише систематска плата, како не бих био изједначен са некадашњим својим ученицима, који ни издалека не сnose толико труда и одговорности као ја у тешком раду који ми је повјерен.

Сви садашњи директори гимназије у Црној Гори били су прије овог рата наставници, или само вршиоци дужности директора гимназије и скоро ни један нема више од пола година мога службовања.

По досадашњем црногорском закону о чиновницима грађанског реда, имао бих сад, у 24. години службе, преко 6.000 перпера годишње плате, а по досадашњем закону Краљевине Србије имао бих 7.000 дин.; дочим Извршни наро. одбор одредио ми је 6.000 динара, тако да неки наставници, судије и други чиновници, који су били моји ученици, и имају по 10-14 година мање службе од мене, добили су по 5-6.000 дин. годишње, тако да су изједначени платом са мном. Тиме ми је учињена очигледна неправда, те с правом апелујем на Вас, с молбом, да је Ви исправите."